

واکاوی تجارب زیسته دانشجویان دانشگاه فرهنگیان از زندگی دینی^۱

محمود محمدی^۲

چکیده

این مقاله به تجربیات زیسته دانشجویان دانشگاه فرهنگیان از زندگی دینی می‌پردازد. بررسی تجربیات زیسته دانشجویان از زندگی دینی، اطلاعات ارزشمندی را در اختیار مدیران فرهنگی قرار می‌دهد. این اطلاعات می‌تواند به مدیران و سیاست‌گذاران فرهنگی و تربیتی در طراحی برنامه‌های فرهنگی کمک کند. روش پژوهش در این مقاله از نوع روش‌های کیفی است. جامعه آماری همه دانشجویان دانشگاه فرهنگیان البرز هستند. نمونه آماری بر اساس نمونه‌گیری هدفدار ۲۹ نفر از دانشجویان رشته علوم اجتماعی تعیین شدند. در جمع‌آوری داده‌ها از روش مصاحبه روایی استفاده شد و شیوه تحلیل، روش تحلیل پدیدارشناسی است. پس از جمع‌آوری تجربیات روایت شده دانشجویان از زندگی دینی، اظهارات مهم دانشجویان از زندگی دینی مشخص شدند. از اظهارات مهمی که دانشجویان از زندگی دینی بیان کرده‌اند ۵ مضمون اصلی استخراج شد. در پایان روایت‌های دانشجویان بر اساس ۵ مضمون اصلی، احساس حضور خداوند در زندگی، آرامش و امنیت، راه‌ورسم زندگی، عمل به قواعد و قوانین دین، رعایت اخلاق، توصیف شدند.

کلیدواژه‌ها: تجربه زیسته، زندگی دینی، دانشجویان، دانشگاه فرهنگیان، پدیدارشناسی.

۱. تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۰۸/۲۶

تأیید نهایی: ۱۴۰۱/۰۷/۲۹

۲. استادیار گروه علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه فرهنگیان البرز mmohammadi87@yahoo.com

۱. مقدمه

در بیشتر جوامع، دین نقش مهمی در شکل‌گیری نهادهای اجتماعی ایفا می‌کند. به اعتقاد امیل دورکیم دین باعث حیات‌بخشی، خوشبختی بخشی و انضباط بخشی افراد جامعه می‌شود و از این طریق انسجام و همبستگی اجتماعی را تقویت می‌کند (دورکیم، ۱۳۹۲). دین همچنین موجب حفظ نظم اجتماعی و مشروعیت‌بخش اخلاق و قواعد جمعی است. علاوه بر این دین سرچشمه اصلی هنجارها و ارزش‌های اجتماعی است. بدین ترتیب زندگی اجتماعی همواره با دین‌دارانه زندگی کردن انسان‌ها همراه بوده است. کمتر جامعه‌ای را می‌توان یافت که بدون اعتقادات ماورایی و زندگی دینی باشند. همواره انسان‌ها در طول تاریخ به تأثیر نیروهای ماورایی بر زندگی خودباور داشتند و این باور جمعی، منجر به زندگی دین‌دارانه در جوامع انسانی شده است (روح‌الامینی، ۱۳۸۸: ۲۲۳). دین‌داری یا زندگی دینی به بیان کلی یعنی داشتن اهتمام دینی به‌نحوی که نگرش، گرایش و کنش‌های فردی را متأثر سازد (هیمل‌فارب، ۱۹۷۷: ۶۰۶) به عبارت دیگر زندگی دینی یعنی تأثیر و تجلی کم یا زیاد دین در ذهن روان و رفتار فرد است (شجاعی زند، ۱۳۸۴: ۵۳). دین از طریق شکل‌دادن به زندگی فردی و اجتماعی، سبک زندگی خاصی را برای سعادت و خوشبختی پیشنهاد می‌دهد؛ بنابراین دین‌دارانه زندگی کردن نوعی جهت‌گیری و سبک زندگی خاصی را در افراد پدید می‌آورد و چارچوب معینی از زندگی را برای او مشخص می‌سازد. در جامعه ایران نیز دین نقش مهمی در حیات اجتماعی ایرانیان ایفا می‌کند. ساختارهای خویشاوندی، سیاسی، فرهنگی و تربیتی بر اساس آموزه‌های دینی شکل گرفته‌اند. زندگی دینی توسط نهادهای فرهنگی و اجتماعی همچون خانواده و نظام تعلیم و تربیت تبلیغ و تشویق می‌شود. به همراه خانواده یکی از مهم‌ترین وظایف نهاد آموزش و پرورش رسمی انتقال ارزش‌ها و هنجارهای دینی به نسل‌های آینده و درونی‌سازی این ارزش‌ها و هنجارها در دانش‌آموزان و فراگیران نظام تعلیم و تربیت رسمی است (شارع‌پور، ۱۳۸۶: ۲۰) در این میان معلمان به‌عنوان انتقال‌دهندگان این ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی و دینی نقش مهمی را ایفا می‌کنند. به عبارت دیگر معلمان مدرسه به‌عنوان نمایندگان ارزش‌ها و هنجارهای مشترک فرهنگی و اجتماعی در نهاد تعلیم و تربیت محسوب می‌شوند (دورکیم، ۱۳۷۶)

(۲۴)؛ بنابراین برای آنکه انتقال فرهنگی در نظام تعلیم و تربیت به درستی صورت پذیرد لازم است که معلمان یک جامعه از افرادی انتخاب شوند که نسبت به دیگر افراد جامعه از تعلق و تعهد بیشتری نسبت به ارزش‌های و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی برخوردار باشند. اعتقاد به ارزش‌های مشترک و عمل به هنجارهای دینی و نیز باور به آنها بایستی در متقاضیان شغل معلمی درونی شده باشد تا انتقال و آموزش این میراث فرهنگی به نسل‌های آینده با موفقیت انجام شود. در همه جوامع نیز در انتخاب و گزینش معلمان به میزان تعلق و تعهد آنان به اعتقادات، باورها و اعمال مشترک اجتماعی و دینی توجه می‌کنند. در جامعه ایران نیز دانشگاه فرهنگیان که متولی تربیت معلم محسوب می‌شود، بر گزینش و تربیت دینی متقاضیان شغل معلمی تأکید ویژه‌ای دارد. در ماده یک اساسنامه دانشگاه فرهنگیان یکی از اهداف از تأسیس دانشگاه این چنین بیان می‌شود: هدف دانشگاه فرهنگیان تأمین و تربیت معلمان، مدیران، مربیان، کارکنان و پژوهشگرانی مؤمن و متعهد معتقد به مبانی دینی و ارزش‌های اسلامی و انقلابی دارای فضایل اخلاقی و ارزش‌های والای انسانی کارآمد و توانمند در طراز جمهوری اسلامی ایران است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰).

همان‌طور که در اساسنامه دانشگاه فرهنگیان ملاحظه می‌شود تربیت دینی دانشجویان و معلمان و آموزش آنها با توجه به ارزش‌ها و هنجارهای دینی و فرهنگی مورد توجه سیاست‌گذاران این دانشگاه قرار دارد. دانشگاه فرهنگیان به عنوان متولی اصلی تربیت معلم در جمهوری اسلامی ایران وظیفه تربیت معلم در طراز جمهوری اسلامی را دارد. با توجه به این که دین اسلام مهم‌ترین پایه و بنیان جامعه ایرانی تلقی می‌شود تربیت معلم دین‌دار و متدین یکی از اولویت‌هایی اصلی دانشگاه فرهنگیان به حساب می‌آید. بدین ترتیب تربیت دینی و آموزش‌های فرهنگی به متقاضیان شغل معلمی از اولویت‌های مهم دانشگاه فرهنگیان به شمار می‌آید. بر همین اساس است که هر ساله در گزینش دانشجویان معلمان دانشگاه فرهنگیان علاوه بر کسب حداقل رتبه علمی در امتحان کنکور، داوطلبان شغل معلمی از نظر تخصصی، روان‌شناختی و صلاحیت‌های تربیتی و نیز اعتقادات دینی و ویژگی‌های اخلاقی و اجتماعی مورد مصاحبه و ارزیابی قرار می‌گیرند. در این میان به نظر

می‌رسد صلاحیت‌های دینی و اخلاقی از شاخص‌ها و معیارهای اصلی و مهم در انتخاب و گزینش دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان به شمار می‌آید.

بنابراین رصد و شناخت وضعیت دین‌داری دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان به‌عنوان معلمان آینده، یکی از ضرورت‌های اصلی این دانشگاه است که به نظر می‌رسد کمتر به آن پرداخته شده است. سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی و تربیتی در دانشگاه فرهنگیان مستلزم شناخت دقیق و عمیق از وضعیت دین‌داری دانشجویان این دانشگاه است. تا زمانی که سیاست‌گذاران فرهنگی دانشگاه شناخت و آگاهی دقیق و عمیقی از وضعیت فرهنگی دینی دانشجویان خود نداشته باشند هرگونه سیاست‌گذاری در این زمینه می‌تواند به اتلاف وقت و هزینه منجر شود و به نیازهای فرهنگی واقعی دانشجو معلمان پاسخی داده نشود. هدف این مقاله پاسخی به این ضرورت است. این مقاله تلاش می‌کند با بررسی تجربیات دینی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان برخی از این تجربیات دینی را نشان دهد. بررسی تجارب زیسته دانشجویان از زندگی دینی توصیف عمیق و دقیقی از دین‌داری آنان را در اختیار پژوهشگران تربیتی، علاقه‌مندان به تربیت‌معلم و مدیران و کارگزاران فرهنگی و تربیتی دانشگاه فرهنگیان قرار می‌دهد. قدم اول در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و تربیتی شناخت وضعیت موجود و هدف‌گذاری برای رسیدن به وضعیت مطلوب است. این پژوهش تلاشی است که از طریق بررسی و تحلیل تجارب زیسته دانشجو معلمان توصیفی از وضعیت دین‌داری دانشجویان دانشگاه فرهنگیان ارائه دهد. براین اساس سؤال اصلی این مقاله این است که تجارب زیسته دانشجویان دانشگاه فرهنگیان از زندگی دینی چگونه است؟

زندگی دینی همواره مورد توجه پژوهشگران دینی قرار داشته است، به‌طوری که پژوهش‌های نظری بسیاری برای ساختن مدل‌ها، شاخص‌ها، طیف‌ها و گویه‌هایی برای سنجش و اندازه‌گیری دین‌داری افراد مختلف جامعه انجام شده است (استارک و گلاک، ۱۹۶۵، هیمل فارب، ۱۹۷۵، برگر ۱۹۶۷؛ سراج زاده ۱۳۸۰، شجاعی زند، ۱۳۸۴). برخی تحقیقات تجربی و عملی نیز بر اساس این پژوهش‌ها تلاش کرده‌اند به سنجش دین‌داری گروه‌هایی از جامعه بپردازند. (میرسندسی، ۱۳۸۳؛ توسلی و مرشدی، ۱۳۸۵؛ میرزایی، ۱۳۸۸؛ پویافر، ۱۳۸۶؛ حضرتی صومعه، ۱۳۹۵؛

دهقان عفیفی، ۱۳۹۲). اغلب تحقیقات تجربی که در حوزه دین‌داری انجام شده است یا تلاش کرده‌اند به عوامل مؤثر بر دین‌داری گروه‌ها بپردازند و یا به سنجش میزان دیداری در بین گروه‌هایی مختلف پرداخته‌اند. اما مهم‌ترین نقدی که می‌توان بر این پژوهش‌ها وارد ساخت این است که بر اساس یک مدل و مفاهیم از پیش تعیین شده به بررسی دین‌داری پرداخته‌اند. یعنی بر اساس شاخص‌ها و مفاهیم از پیش تعیین شده تلاش کرده‌اند ابعاد دین‌داری افراد مشخصی از جامعه را بسنجند. این پژوهش‌ها بیشتر از نوع کمی بوده و تلاش شده است بر اساس یک مدل از پیش تعیین شده و در قالب پرسش‌نامه‌ای با سؤالات بسته و مشخص به بررسی دین‌داری افراد جامعه پرداخته شود. مطالعات کمی و پیمایشی از دین‌داری اگرچه می‌تواند اطلاعات گسترده و وسیعی با قابلیت تعمیم ارائه کند؛ اما در شناخت عمیق و درک دقیق دین‌داری افراد جامعه ناتوان است؛ بنابراین استفاده از روش‌های کیفی و مواجه نزدیک و مستقیم با افراد مورد مطالعه می‌تواند آگاهی و درک عمیق‌تری از موضوع مورد مطالعه به ما ارائه کند.

۲. بحث و بررسی

شناخت و اطلاع از جامعه مخاطب بدون آشنایی از شیوه زیست، تجربیات، احساسات و نگرش‌های آنان ممکن نیست. یکی از روش‌های کسب اطلاع از جامعه مخاطب بررسی تجربیات زیسته آنان است. محقق کیفی به دنبال پیش‌بینی حوادث آینده نیست؛ بلکه چگونگی فهم جهان از سوی سوژه‌ها برای او ارزشمند است (عطاران، ۱۳۹۵: ۳۱). بیان تجربیات زیسته و روایت‌هایی که مخاطبین از شیوه زندگی و زیست خود بیان می‌کنند می‌تواند اطلاعات ارزشمندی برای پژوهشگران تربیتی و آموزشی قرار دهد. براین اساس این مقاله تلاش می‌کند به بازنمایی برخی از تجربیات زیسته دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان از زندگی دینی بپردازد.

جامعه آماری مورد پژوهش در این مقاله دانشجویان دانشگاه فرهنگیان البرز بوده است. نمونه‌گیری بر اساس هدفدار از دانشجویان علوم اجتماعی پردیس امیرکبیر دانشگاه فرهنگیان البرز انتخاب شدند. نمونه‌گیری در روش‌های کیفی معمولاً بر اساس نمونه‌گیری هدفدار بوده و لذا نمونه‌ها بر حسب معیاری متناظر با سؤال پژوهشی برگزیده می‌شوند. این بدان معنا است که نمونه‌ها چنان متجانس

است که تجارب نسبتاً مرتبط و مشترکی از شرایط خاص و حادثه یا وضعیت دارند (محمدی، ۱۳۹۶: ۱۷۴). پلکینگهورن (۱۹۸۹) در روش‌های کیفی به پژوهشگران توصیه می‌شود که با ۵ تا ۲۵ نفر از افرادی که همگی پدیده مورد مطالعه را تجربه کرده‌اند مصاحبه کنند (به نقل از کرسول ۱۳۹۱: ۸۳).

روش تحقیق در این پژوهش از نوع روش‌های تحقیق کیفی^۱ است و در سطح توصیف و تحلیل به تجربیات زیسته^۲ دانشجویان دانشگاه فرهنگیان البرز می‌پردازد. براین اساس تلاش شد تجربیات زیسته ۲۹ دانشجویان رشته آموزش علوم اجتماعی دانشگاه فرهنگیان از زندگی دینی جمع‌آوری شود. دانشجویان در مصاحبه‌های روایی به بیان خاطرات، احساسات و تجربیات نظرات و دیدگاه‌های خود از زندگی دینی پرداخته‌اند. سن پاسخگویان بین ۱۸ تا ۲۲ سال بوده و همه دانشجویان از جنس مؤنث انتخاب شدند. همه نمونه‌های انتخاب شده در رشته آموزش علوم اجتماعی تحصیل می‌نمودند.

روش جمع‌آوری اطلاعات روش مصاحبه روایی^۳ است و روش تحلیل، روش تحلیل پدیدارشناسی^۴ است. پس از جمع‌آوری داده‌ها از طریق مصاحبه‌های روایی بایستی داده‌ها مورد تحلیل و تفسیر قرار گیرند. پدیدارشناسی مناسب‌ترین روش بررسی تجربیات زیسته افراد محسوب می‌شود (کرسول، ۱۳۹۱: ۸۱). در واقع پدیدارشناسی به توصیف معانی یک مفهوم یا پدیده از دیدگاه عده‌ای از مردم و بر حسب تجارب زیسته آنان در آن مورد می‌پردازد (بودلایی، ۱۳۹۸: ۲۱). در این شیوه پژوهش، پژوهشگر از طریق مصاحبه با افراد و مراجعه به متن مصاحبه‌ها و گزارش‌های مربوطه داده‌های لازم را درباره مراحل زندگی افراد و تجربه‌های آنان به دست آورده و همچنین نقطه عطف این تجربه‌ها را بازنمایی کرده و از آنها معنی بیرون کشیده می‌شود؛ بنابراین این روش تحقیق وقتی به کار می‌رود که پژوهشگر بخواهد تجربه‌های کسب شده یک فرد یا افرادی را در یک حیطه معین بازنمایی کند و از آنها به معنی‌سازی بپردازد (بازرگان، ۱۳۹۵: ۶۸). بدین ترتیب پس از

1. Qualitative Research
2. Lived experiences
3. Narrative interview
4. Phenomenological Analysis

جمع‌آوری مصاحبه‌ها و پیاده‌سازی آنها، اظهارات و گزاره‌های مهم دانشجویان از زندگی دینی استخراج شدند. پس از استخراج گزاره‌ها و اظهارات مهم تلاش شد اظهارات و گزاره‌های مشابه در یک مضمون مشخص طبقه‌بندی شوند. مضمون، مفهومی با سطح انتزاع گسترده‌تر از مفاهیم و اظهارات مهم است که می‌توان گزاره‌ها و اظهارات مهم مشابه و مشترک را در مضمون‌ها دسته‌بندی کرد. در نهایت گزارشی روایی بر اساس مضامین اصلی ارائه شده است.

همان‌طور که بیان شد در جمع‌آوری داده‌ها از روش مصاحبه روایی استفاده شد. در این مصاحبه‌ها از دانشجویان خواسته شد که تجربیات، نگرش‌ها و احساساتشان از زندگی دینی را در قالب متن‌های نوشتاری بیان دارند. در طول مصاحبه تلاش شد محقق دخالت کمتری در روایت‌هایی که پاسخگویان ارائه می‌کنند داشته باشد و تنها به سؤالات احتمالی آنها پاسخ دهد و راهنمایی‌های کلی درباره تجربه دینی به آنها ارائه کند. دانشجویان در یک مدت زمانی مشخصی تجربیات، نگرش‌ها و احساسات خودشان از زندگی دینی را در قالب متن‌های نوشتاری بیان نمودند. پس از جمع‌آوری داده‌ها، به پالایش متن‌ها و شماره‌گذاری روایت‌ها و استخراج اظهارات و گزاره‌های مهم اقدام شد. اظهارات مهم، اصطلاحات و عبارت‌ها و مفاهیمی بودند که دانشجویان برای بیان تجربیات و احساساتشان از زندگی دینی بیان داشته‌اند. پس از آنکه اظهارات و گزاره‌های مهم متن‌ها مشخص شدند اظهارات و گزاره‌های مهمی که مشابه و هم معنی بودند در یک مضمون دسته‌بندی شدند. در تعیین مضامین اصلی هدف ادغام اظهارات و مفاهیم با معانی مشابه و مترادف بود. جدول شماره ۱: اظهارات مهم و مضامین

مضامین	اظهارات مهم	شماره روایت‌ها
احساس حضور خداوند در زندگی	۱- توکل و توسل به خدا در هر تصمیم	۱-۱۳-۱۴-۵ ۱۶-۱۸-۲۸
	۲- در دل خود ایمان به خدا و دل‌بستگی به خدا	۲-۱۰-۲-۱۲-۵
	۳- حس نزدیکی به خدا	۳-۵-۷
	۴- حضور خدا در همه زمان‌ها و مکان‌ها	۳-۱۹-۲۱

<p>۱۰-۹-۶-۵- ۱۶-۱۴-۱۲- ۱۹-۱۸-۱۷- ۲۴-۲۳-۲۱- ۲۸-۲۷</p>	<p>۱- داشتن احساس و آرامش و امنیت</p>	<p>احساس آرامش و امنیت</p>
<p>۱۸-۱۵-۹-۷- ۲۶-۲۰</p>	<p>۲- امیدوار بودن به خدا در سختی‌ها و مشکلات و تنهایی‌ها</p>	
<p>۲۸-۱۶-۱۰</p>	<p>۳- یاد خدا موجب دوری از ترس و اضطراب و استرس</p>	
<p>۱۰-۶-۴-۱- ۲۶-۲۴-۲۱- ۲۹-۲۷</p>	<p>۱- معنادار ساختن زندگی</p>	<p>راه‌ورسـم زندگی</p>
<p>۲۷-۲۲-۸-۳- ۲۸</p>	<p>۲- دین لازمه زندگی</p>	
<p>۲۶-۱۶-۱۴-۱۳</p>	<p>۳- انتخاب دین و مسئولیت‌های آن</p>	
<p>۲۴-۱۸-۱۶</p>	<p>۴- ترس از آخرت به خاطر بار گناهان</p>	
<p>۲۷-۲۲-۱۲- ۱۳</p>	<p>۵- مسیر درست زندگی و تشخیص درست و نادرست</p>	
<p>۲۴-۱۳-۱۲-۴</p>	<p>۶- خداوند ناظر و شاهد اعمال</p>	
<p>۱۸-۱۷-۱۴- ۱۱-۳-۲۴-۲۳</p>	<p>۷- شیعه و مسلمان بودن</p>	
<p>۷-۲۴-۱۳-۵</p>	<p>۱- انجام واجبات و ترک محرمات</p>	<p>عمل به قواعد و قوانین دین</p>
<p>۷-۵-۳-۲-۱- ۱۴-۱۵۱۳- ۱۷-۱۸-۲۰- ۲۰-۲۴-۲۶</p>	<p>۲- خواندن نماز</p>	
<p>۱۵-۱۳-۴</p>	<p>۳- گرفتن روزه</p>	

۲۱-۱۹-		
۱۷-۱۱-۷-۳- ۲۶	۴- شرکت در جلسات قرآن	
۱۳-۱۲-۷-۱- ۲۴-۲۱-۱۸- ۲۸-۲۶	۵- رعایت حجاب	
۲۰-۱۷-۱۱- ۲۶-۲۳-۲۱- ۲۷	۶- شرکت در روزهای اعیاد و عزاداری‌های دینی	
۱۹-۱۸-۴- ۹-۲۹	۷- رعایت همه قوانین و قواعد دینی	
۲۰-۱۷-۱۵- ۲۶-۲۴-۲۳	۸- زیارت رفتن	
۱۴	۱- دروغ نگفتن	رعایت اخلاق
۱۸	۲- برابری انسان‌ها	
۷	۳- کمک به هم‌نوعان	
۲۴	۴- غیبت نکردن	
۲۴-۱۶	۵- احترام به حقوق دیگران	
۱۸-۲۴	۶- از خودگذشتگی	
۲۸	۷- درستکاری	
۱۴-۲۸	۸- ظلم نکردن	
۱۶	۹- محبت کردن	

۲-۱. احساس حضور خداوند در زندگی

بررسی تجربیات دینی دانشجو معلمان نشان می‌دهد که اغلب دانشجویان در تجربیاتشان به حضور خداوند در زندگی‌شان اشاره کرده‌اند. دانشجویان مورد بررسی حضور خداوند در زندگی‌شان را با اظهاراتی همچون انسان با خدا، نزدیکی به خدا، همراه همیشگی، یاد خداوند بودن، حرف زدن با خدا، ناظر بودن خداوند، درد و دل با خدا، حمایت خداوند، رضایت خداوند، بیان داشته‌اند. برای نمونه روایت شماره ۱۸ زندگی دینی را این‌گونه تعریف می‌کند: «زندگی دینی یعنی اینکه در دل خود ایمان داشته باشیم که خدا همیشه هست و بر ما و اعمال ما نظارت می‌کند. در هر کاری به ما یاری می‌رساند. زندگی دینی یعنی دل بستگی به خدا، حس آرامش و اعتماد به اینکه خدا بهترین‌ها را برای ما رقم می‌زند.»

اغلب دانشجو معلمان اذعان کرده‌اند که در برخی از مواقع با خدا حرف می‌زنند، درد و دل می‌کنند و نزدیکی به خداوند را احساس می‌کنند. روایت شماره ۲۱ نیز درباره حرف زدن و درد و دل کردن با خدا بیان می‌کند: «حس بنده بودن برای خدای قادر حسی است که انگار فرد در این دنیا کسی را دارد. کسی که همیشه مراقب اوست، هر کار کند دوستش دارد، کسی که گمش نمی‌کند، خدا برای بنده مثل مادر است برای کودک حتی مهربان‌تر» و روایت شماره ۷ نیز درباره رابطه‌اش با خدا بیان می‌کند: «انسان خدا باور هیچ‌وقت احساس تنهایی نمی‌کند؛ چون خدا از رگ گردن به انسان نزدیک‌تر است و می‌تونی بدون ترس و استرس با کسی حرفاتو بزنی». روایت شماره ۱۶ نیز وجود خدا و دین را در زندگی‌اش این‌گونه بیان می‌دارد: «با خدا بودن یا به عبارتی دین برای زندگی من خیلی مهم و ضروری است با وجود دین امیدوار می‌شوم و می‌دانم که خدایی است که هوامو دارد، حواسش بهم است و ناامیدی و تنهایی بر من غلبه نمی‌کند.» روایت شماره ۳ نیز حضور خداوند در یکی از دوره‌های زندگی‌اش را این‌گونه اظهار می‌دارد: «در سال کنکور زمانی که خسته می‌شدم سعی می‌کردم با عبادت و مناجات با خدا این خستگی را از تنم بیرون کنم و با سپردن نتیجه کارها به خدا روحیه می‌گرفتم و دوباره ادامه می‌دادم؛ چون می‌دانستم کسی هست که جواب تلاش‌هایم را خواهد داد.» بدین ترتیب اغلب دانشجویان دانشگاه فرهنگیان بیان داشته‌اند که حضور خداوند در زندگی

روزمره‌شان را احساس می‌کنند و این حضور موجب شده است که دین‌دارانه زندگی کنند.

۲-۲. احساس آرامش و امنیت

بررسی تجربیات دانشجویان دانشگاه فرهنگیان از زندگی دینی نشان می‌دهد که اکثریت آنها یک تجربه احساسی و عاطفی از زندگی دینی ارائه می‌کنند. برای مثال روایت شماره ۲۶ بیان می‌دارد که: «با فکرکردن به زندگی دینی و خدا کلی احساس خوب مثل عشق، امید، بخشش، آرامش، پاکی، شادی، رضایت به من دست می‌دهد.» اغلب دانشجویان بیان داشته‌اند که زندگی دینی برای آنان همراه با آرامش و امنیت روحی و روانی است. زندگی دینی برای دانشجویان همراه با ویژگی‌های احساسی مثبتی چون با امیدوار بودن، احساس خوشبختی و سعادت، احساس خوشی و نشاط، گذار از مشکلات و سختی‌ها، بالابردن تحمل، امنیت، احساس پاکی و بندگی، اعتماد، توکل، دوری از استرس و فشار روانی، شیرین، لذت‌بخش، دید مثبت به افراد، عدم احساس تنهایی، اعتمادبه‌نفس، کمال، رضایت، بوده است، این احساسات مثبت موجب آرامش روحی و امنیت روانی در آنان می‌شود. برای نمونه روایت شماره ۵ بیان می‌دارد: «زندگی دینی حسی از آرامش و امنیت را برای من به وجود آورده که این آرامش برای من غیر از این زندگی وجود نداشته.» روایت شماره ۱۹ نیز تجربه‌اش از امنیت و آرامش حاصل از زندگی دینی را این‌چنین بیان می‌کند: «دین بر کل زندگی من تأثیرگذار بود و هست. انجام عبادت و رازو نیاز موجب آرامش و احساس خوب در من می‌شود. دین و وجود خدا به من احساس امنیت و اعتماد و آرامش می‌دهد. اینکه می‌دانم خدایی هست و بر اعمال من نظارت دارد احساس امنیت خاطر توأم با ترس و اضطراب می‌دهد که باعث می‌شود بیشتر به اعمال و رفتارم توجه کنم. احساس لذت و اعتماد به نفسی که با روزه گرفتن به من دست می‌دهد یا احساس آرامشی که با هر بار شنیدن صدای اذان به من دست می‌دهد از تجربیات لذت‌بخش دینی من است.»

۲-۳. راه‌ورسم زندگی

بررسی تجربیات زیسته دانشجویان نشان می‌دهد که اکثریت دانشجویان زندگی دینی را نوعی راه‌ورسم زندگی و مجموعه از قواعد و قوانین برای زندگی بهتر

توصیف کرده‌اند. دانشجویان زندگی دینی را یک مسیر و راه درست برای رسیدن به هدف توصیف می‌کنند. بدین ترتیب دین با تعیین یک سری دستورالعمل‌ها و بایدونبایدها به زندگی انسان معنا و جهت می‌دهد. دانشجویان در تجربیاتشان، راه‌ورسم زندگی دینی را با این مفاهیم توصیف می‌کنند: «اصول زندگی، تفکیک درست و غلط، چارچوب، قواعد خاص، مسیر درست، تشخیص درست و نادرست، تشخیص مسائل، پیدا کردن مسیر، ترس در برابر گناه، راه‌ورسم خوب زندگی کردن، هدف و معنای زندگی، میانه‌روی و تعادل، حساب و کتاب، روز قیامت، هدفمندی، برنامه‌ریزی، زندگی سودمند.» برای نمونه روایت شماره ۱۴ درباره زندگی دینی بیان می‌دارد: «دین تعیین‌کننده شیوه زندگی انسان‌ها است و هر دینی باید‌ها و نبایدها و هنجارها و ارزش‌هایی را داراست که پیروان آن از این دستورات پیروی می‌کنند. دین جهت‌دهنده به زندگی انسان‌ها و معنابخش به زندگی این دنیایی است؛ دین و اعتقادات دینی آرامش دهنده به انسان‌ها و فریادرس انسان‌ها در لحظات سخت زندگی است.» برای برخی از دانشجویان زندگی دینی عمل به یکسری قواعد و قوانینی است که باعث سعادت و خوشبختی آنها خواهد شد. برای نمونه در روایت شماره ۲۳ آمده است: «زندگی دینی بسیار شیرین و دلچسب است، وجود یک راه که درست و غلط را به انسان نشان می‌دهد و تلخ و شیرینی‌ها را به انسان می‌آموزد. از طرفی یک برنامه برای زندگی مشخص می‌کند بسیار لازم و ضروری است، هر انسانی در زندگی برای سعادت‌مند شدن و هدایت نیاز به یک راهنما دارد که او را در مسیر خوشبختی هدایت کند.» روایت شماره ۹ نیز درباره قواعد و قوانین دینی بیان می‌دارد: «بعضی‌ها زندگی دینی را محدودیت می‌دانند و معتقدند دین قواعد سختی را برای زندگی روزمره و روابط اجتماعی وضع کرده است. اما به نظر من زندگی بدون این قواعد بسیار سخت‌تر و نامطلوب‌تر خواهد بود و اثرات اجتماعی مخربی بر جامعه وارد می‌کند.» روایت شماره ۱۹ در مورد هدفمند بودن زندگی دینی، این‌گونه بیان می‌کند: «در زندگی دینی است که انسان برای خود برنامه‌ریزی دارد و بی‌بندوبار نیست که نداند در هر لحظه از زندگی چه کاری باید انجام دهد و سردرگمی ندارد، و اینکه حس کنی خدایی وجود دارد که تمام اعمال تو رو می‌بیند و حواسش به تو هست باعث می‌شود سمت گناه و راه کج نروی و همواره در مسیر

سعادت و درست قدم برداری و مطمئن باشی که این مسیر به سعادت و خوشبختی تو ختم می‌شود؛ چون کسی که تو رو به این مسیر هدایت می‌کند از همه به تو مهربان‌تر است.» بنابراین در تجربیات اکثریت دانشجویان زندگی دینی موجب هدفمند شدن زندگی آدمی می‌شود و به زندگی انسان‌ها جهت می‌بخشد.

۲-۴. عمل به قواعد و قوانین دین

برخی از دانشجویان در تجربیاتشان، زندگی دینی را به معنای عبادت کردن و انجام اعمال و تکالیف دینی می‌دانند. بدین ترتیب این عده از دانشجویان انجام عباداتی چون نماز خواندن، روزه گرفتن و یا شرکت در جلسات قرآن و قرآن خواندن و به‌طور کلی انجام فرائض دینی را دین‌داری می‌دانند. برای نمونه روایت شماره ۲۷ درباره نماز خواندن این‌گونه بیان می‌کند: «چیزی که خیلی دوست دارم و به آن پایبند هستم نماز، خواندن نماز خیلی حس آرامش به من می‌دهد زمانی که نماز یا قرآن می‌خونم حس می‌کنم که خیلی به خدا نزدیکم و بیشتر از هر زمان دیگه آرامم و هیچ ترس و استرسی ندارم. با خدا بودن و نماز خواندن و قرآن خواندن و هر چیزی که به ارتباط با خدا ختم میشه میتونه خیلی پاک باشه و حس آرامش رو ایجاد کنه. من بارها و بارها حضور خدا رو در زندگی‌ام حس کردم و حس می‌کنم که خدا همیشه با من است.»

برخی از دانشجویان نیز انجام اعمال دینی همچون باحجاب بودن، زیارت کردن، دعا و مناجات، زکات دادن، اعتکاف رفتن، نماز جماعت رفتن، را بخشی از زندگی دینی عنوان کرده‌اند. برای مثال روایت شماره ۱۰ اظهار می‌دارد: «دینم را دوست دارم، صبح زود پا شدن برای نماز خواندن، صدای اذان که در کوچه می‌پیچد، وقتی پدر بزرگ با صدای بلند نماز می‌خواند و الله اکبر می‌گوید، موقع ماه رمضان که چشم‌ها خیره به ساعت در انتظار افطار هستند، شب‌های قدر که همیشه بهترین شب‌های عمرم بوده‌اند، اماکن مقدس مانند مشهدالرضا که گویا تمام آرامش دنیا را در خود جای داده است همه اینها برایم ارزشمند است و دوستشان دارم» بدین ترتیب برخی از دانشجویان زندگی دینی را انجام واجبات و ترک محرمات، عمل به دستورات دین و پایبندی به مسائل دینی، انجام تکالیف و فرایض دینی و دوری از افراط و تفریط دانسته‌اند. روایت شماره ۱۳ در مورد زندگی دینی بیان می‌کند «

داشتن زندگی دینی اصول و قواعدی دارد که پیروی از اصل‌های اساسی دین مورد پذیرش ما واجب است، زندگی دینی بدون اجرایی کردن اصول و قواعد دین ممکن نیست و ما که ادعای دین‌داری داریم باید تمامی کارهای خود را در چهارچوب مشخصی که دین برای ما تعیین کرده است عملی می‌کنیم.» بدین ترتیب برخی از دانشجویان زندگی دینی را عمل به دستورات و رعایت قواعد و قوانین دینی می‌دانند.

۲-۵. رعایت اخلاق

بررسی تجربیات دانشجویان از زندگی دینی نشان می‌دهد که برخی از آنها مهم‌ترین ویژگی زندگی دینی را اخلاقی زندگی کردن دانسته‌اند. برخی از دانشجویان زندگی دینی را به رعایت اخلاق در زندگی روزمره توصیف کرده‌اند. زندگی دینی از نظر آنان یعنی بخشش، یاری رساندن به هم‌نوعان، مهربانی و محبت کردن، از خودگذشتگی، ظلم ناپذیری، عدم قضاوت ظاهر، احترام به حقوق دیگران، برابری انسان‌ها، غیبت نکردن، دروغ نگفتن است. برای مثال روایت شماره ۸ هدف از زندگی دینی را این‌گونه بیان می‌کند «در کنار اعمال اصلی، اعمال فرعی خیلی مهمی در زمینه دین و شریعت وجود دارد که می‌تواند بسیار مهم‌تر باشد مانند گذشت، فداکاری، ایثار، احترام به دیگران، غیبت نکردن، پاکیزگی، مسخره نکردن و...» روایت شماره ۱۶ نیز زندگی کردن را این‌گونه تعریف می‌کند «با وجود دین حواست است که حق کسی را نخوری، ظلم نکنی، به معنای تمام انسان باشی به دیگران محبت کنی ... با وجود دین، راه ملامت و سازش با شرایط مختلف را یاد می‌گیریم.» بدین ترتیب عده‌ای از دانشجویان در کنار سایر تجربیات دینی، تجربه‌ای اخلاقی از دین‌داری را ارائه می‌کنند. اگرچه تعداد دانشجویانی که زندگی دینی را با اخلاقی زندگی کردن همراه دانسته‌اند کمتر از سایر تجربیات دینی است.

۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تربیت دینی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان یکی از مهم‌ترین هدف‌های این دانشگاه مأموریت‌گرا محسوب می‌شود. معلمان نقش مهمی در انتقال ارزش‌ها و هنجارهای دینی به نسل‌های آینده برعهده دارند. در صورتی که معلمان تعلق و تعهدی نسبت به

این میراث فرهنگی و دینی نداشته باشند این انتقال فرهنگی به نسل‌های آینده به‌درستی صورت نخواهد گرفت. دانشگاه فرهنگیان به‌عنوان نهاد اصلی تربیت معلم در گزینش و آموزش دانشجویان این دانشگاه بایستی به صلاحیت‌های اخلاقی و دینی دانشجویان این دانشگاه توجه نماید. ناتوانی و ناکارآمدی در تربیت دینی دانشجو معلمان می‌تواند آثار زیان‌بار و جبران‌ناپذیری را در انتقال ارزش‌ها و هنجارهای دینی به نسل‌های آینده در پی داشته باشد. گام اول در تربیت دینی دانشجویان این دانشگاه شناخت و اطلاع دقیق از نحوه دین‌داری و سبک زندگی دینی دانشجویان است. این مقاله تلاش کرده است با استفاده از روش کیفی به بررسی تجارب زیسته دانشجویان از زندگی دینی بپردازد و از این طریق تصویر و درک عمیقی از نگرش‌ها، گرایش‌ها و رفتارهای دانشجویان ارائه دهد.

بررسی تجارب زیسته دانشجویان دانشگاه فرهنگیان از زندگی دینی نشان می‌دهد که فرض دین‌گرایی یا دین‌زدگی دانشجویان در نمونه‌های مورد بررسی این پژوهش تأیید نمی‌شود. اگرچه نمی‌توان داده‌های این پژوهش را بر دانشجویان دانشگاه‌های دیگر تعمیم داد. با این وجود تحلیل این تجارب اطلاعات عمیقی از نحوه دین‌داری دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان در اختیار ما قرار می‌دهد. بررسی و تحلیل تجربیات دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان از زندگی دینی نشان می‌دهد که بعد ایمانی و عاطفی دین‌داری در میان دانشجویان بسیار قوی بوده است و اکثریت دانشجویان به تأثیر دین و حضور خداوند در زندگی‌شان اذعان نموده‌اند. بیشتر دانشجویان بیان کرده‌اند که حضور خداوند را در زندگی فردی‌شان احساس می‌کنند و احساس حضور خداوند در زندگی فردی آنها به آنان احساس آرامش، امنیت و نشاط می‌دهد. در بعد اعتقادی نیز دانشجویان اعتقاد داشتند که باور به دین، وجود خداوند و آخرت باعث معناداری زندگی آنان شده و به زندگی‌شان شکل هدفمند و جهت‌داری داده است. آنها معتقد بودند باور به وجود خداوند و عمل به قواعد دینی موجب سعادت و رستگاری آنان در این دنیا و آخرت خواهد شد. در بعد عبادی نیز بیشتر دانشجویان به خواندن نماز، گرفتن روزه و رعایت واجبات دینی تأکید داشتند. آنها بیان داشته‌اند که انجام فرائض دینی را موجب آرامش دانسته و از انجام ندادن آنها احساس عذاب وجدان و احساس گناه می‌کردند. همچنین

دانشجویان در تجربیاتشان بیان کرده بودند که برخی احکام دین همچون دادن زکات، اعتکاف، شرکت در جلسات قرانی، زیارت را انجام می‌دهند. در بعد اخلاقی نیز دانشجویان زندگی دینی را همراه با رعایت اخلاق و ویژگی‌های اخلاقی همچون درستکار بودن، محبت کردن، کمک به هم‌نوعان، دروغ نگفتن، از خودگذشتگی و... دانسته‌اند. در تجربیاتی که دانشجویان از زندگی دینی روایت کرده‌اند تعداد کمتری از آنها بر بعد اخلاقی دین‌داری اشاره داشته‌اند.

تربیت دینی در دانشگاه فرهنگیان از حساسیت و ظرافت‌های بیشتری برخوردار است؛ زیرا که ناکارآمدی و ناتوانی در تربیت دینی دانشجویان نه تنها موجب دل‌زدگی دینی و دین‌گریزی دانشجویان خواهد شد؛ بلکه اثرات و پیامدهای آن در نظام تعلیم و تربیت و نسل‌های آینده نیز تداوم خواهد داشت. تعلق و تعهد دینی دانشجویان تربیت‌معلم می‌تواند انتقال و درونی‌سازی دینی را در نسل‌های آینده تا حدودی تضمین سازد، بنابراین توجه به آموزش دینی دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان از اهمیت زیادی برخوردار است. روایت‌های دانشجویان دانشگاه فرهنگیان از زندگی دینی نشان می‌دهد که آنها از نظر ایمانی، اعتقادی، عبادی و حتی رعایت شریعات و اخلاق در سطح خوب و قابل قبولی قرار دارند. این وضعیت نشان می‌دهد که گزینش دانشجویان معتقد، متعهد و مؤمن در دانشگاه فرهنگیان به شکل قابل قبولی انجام شده است؛ اما لازم است که تربیت و آموزش‌های دینی در این دانشگاه در جهت ارتقای زندگی دینی دانشجویان تداوم یابد. بازنگری در سر فصل‌های دروس معارف متناسب با مسائل روز و ضرورت‌های اجتماعی تربیتی و گماردن اساتید تربیتی متعهد، معتقد و متخلق و مؤمن با دانش و بینش اجتماعی و روان‌شناختی که در آموزش مسائل دینی و پاسخگویی به مسائل و شبهات دینی از خبرگی لازم برخوردارند می‌تواند تا حدود زیادی موجب تداوم و بازتولید و انتقال میراث دینی در نسل‌های آینده شود.

منابع

بازرگان، عباس (۱۳۹۵). *مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته*، تهران: انتشارات دیدار.

بودلایی، حسن (۱۳۹۸). *روش تحقیق پدیدارشناسی*، تهران: نشر احسان.

توسلی، غلام عباس؛ مرشدی، ابوالفضل (۱۳۸۵). بررسی سطح دین‌داری و گرایش‌های دینی دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه صنعتی امیرکبیر) **مجله جامعه‌شناسی ایران** سال هفتم شماره ۴ صفحه ۹۶ تا ۱۱۸.

پویافر، محمدرضا (۱۳۸۶). **بررسی مقایسه‌ای سنجه‌های دین‌داری** پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه خوارزمی.

حضرتی، صومعه زهرا (۱۳۹۵). میزان دین‌داری زنان دانشجوی و عوامل اجتماعی مؤثر در آن، **فصلنامه فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده** سال ۱۹ شماره ۷۳ صفحه ۱۲۵-۱۵۱.

روح‌الامینی، محمود. (۱۳۸۳). **گرد شهر با چراغ، در مبانی انسان‌شناسی**، تهران: انتشارات عطار.

دورکیم، امیل. (۱۳۹۲). **صور بنیادین حیات دینی**، ترجمه باقر پرهام، تهران: انتشارات مرکز.

دورکیم، امیل. (۱۳۷۶). **جامعه‌شناسی و تربیت**، ترجمه علی‌محمد کاردان، تهران: سمت.

دهقان عقیقی، ناهید؛ چاوش باشی، فرزانه (۱۳۹۲). بررسی وضعیت الگوهای دین‌داری در میان دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی فیروزکوه، **مجله فرهنگ در دانشگاه اسلامی** دوره ۳ شماره ۷ صفحه ۳۱۵-۳۳۸..

سراج زاده، سید حسین؛ پویا فر، محمد رضا (۱۳۸۷). **سنجش دین‌داری با رهیافت بومی**، **مجله تحقیقات علوم اجتماعی** صفحه ۱ تا ۱۸

سراج زاده، سید حسین. (۱۳۸۰). **بررسی و تعریف عملیاتی دین‌داری در پژوهش‌های اجتماعی** **فصلنامه پژوهش**، ش ۲۰ و ۲۱ س ۵ ص ۱۵۹ تا ۱۸۸.

شجاعی زند، علیرضا. (۱۳۸۴). **مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران**، **مجله جامعه‌شناسی ایران** دوره ۶ ش ۱ صفحه ۳۳-۶۶.

شارع پور، محمود. (۱۳۸۶). **جامعه‌شناسی آموزش و پرورش**، تهران: سمت.

شورای عالی انقلاب فرهنگ. (۱۳۹۰). **اساسنامه دانشگاه فرهنگیان**. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.

عطاران، محمد (۱۳۹۵). پژوهش روایی: اصول و مبانی، تهران انتشارات دانشگاه فرهنگیان.

کرسول، جان (۱۳۹۱). پویش کیفی و طرح پژوهش، ترجمه حسن دانایی فرد و حسین کاظمی، تهران: انتشارات صفار.

محمدی اصل، عباس. (۱۳۹۶). روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی، تهران: نشر ورجاوند.

میرزایی، مهدی. (۱۳۸۸). بررسی رابطه دین داری و رفتار انتخاباتی پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناس دانشگاه تربیت مدرس.

میرسندسی، محمد (۱۳۸۳). مطالعه و انواع دین داری دانشجویان، رساله دکتری جامعه شناسی تربیت مدرس تهران

Himmelfarb, H. (1975), measuring religious involvement, **social forces**: vol. 53, 4: 606-618-

Glock. C. & Stark. R. (1965). **Religion and society in Tension**, Chicago: rand McNally & company.-

Berger, P. (1967). **The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion**, New York, Doubleday.-

-Polkinghorne, d.e. (1989). **Phenomenological research methods** in R.S. valle & s.halling (eds), existential phenomenological perspectives in psychology (pp,41-60). New York: plenum press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی